

ВНЕСОК НАТАЛІЇ ФЕДОРІВНИ ЗАСЕНКО У РОЗБУДОВУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ СУРДОПЕДАГОГІВ

Хрипун Д. М. Внесок Наталії Федорівни Засенко у розбудову вітчизняної системи підготовки сурдопедагогів. У статті описується творчий доробок видатного фахівця-дефектолога Наталії Федорівни Засенко, яка стала взірцем для багатьох сучасних вчителів-дефектологів; узагальнено її внесок у розбудову системи підготовки сурдопедагогів. Вчена дослідила вагомість міжпредметних взаємозв'язків у підготовці сурдопедагогів; довела важливість взаємодії між викладачами спеціальних та загальноосвітніх дисциплін. Однією з умов якісної професійної освіти вважала підтримку тісних зв'язків з навчальними закладами. Така співпраця водночас надавала б можливість робити прогноз кадрового забезпечення закладів на найближчі роки. Н. Засенко виділяла такі завдання у підготовці сурдопедагогів: формування творчих здібностей студентів; нетрадиційного підходу до розв'язання педагогічних проблем; навичок педагогічної майстерності; вмінь адекватно оцінювати здібності та можливості дітей; ґрунтовне володіння методикою виховання і навчання дітей з порушеннями слуху в різних типах навчальних закладів, прийомами та способами їхньої соціальної адаптації. У статті також зроблено аналіз навчального посібника Н. Засенко «Основи сурдопедагогіки», який був основоположним у вивченні сурдодидактики та фундаментом оволодіння студентами спеціальними методиками навчання дітей з порушеннями слуху.

Ключові слова: підготовка сурдопедагогів, Наталія Федорівна Засенко, діти з порушеннями слуху, міжпредметні взаємозв'язки, ефективність професійної освіти.

Хрипун Д. Н. Вклад Наталии Федоровны Засенко в развитие отечественной системы подготовки сурдопедагогов. В статье описывается творческий вклад выдающегося специалиста-дефектолога Наталии Федоровны Засенко, которая стала образцом для многих современных учителей-дефектологов; обобщенно ее вклад в

развитие системы подготовки сурдопедагогов. Ученый исследовал значимость межпредметных взаимосвязей в подготовке сурдопедагогов; доказала важность взаимодействия между преподавателями специальных и общеобразовательных дисциплин. Одним из условий качественного профессионального образования считала поддержание тесных связей с учебными заведениями. Такое сотрудничество одновременно предоставляло бы возможность делать прогноз кадрового обеспечения учреждений на ближайшие годы. Н. Засенко выделяла следующие задачи в подготовке сурдопедагогов: формирование творческих способностей студентов; нетрадиционного подхода к решению педагогических проблем; навыков педагогического мастерства; умений адекватно оценивать способности и возможности детей; основательное владение методикой воспитания и обучения детей с нарушениями слуха в различных типах учебных заведений, приемами и способами их социальной адаптации. В статье также сделан анализ учебного пособия Н. Засенко «Основы сурдопедагогики», который был основополагающим в изучении сурдодидактики и фундаментом овладения студентами специальными методиками обучения детей с нарушениями слуха.

Ключевые слова: подготовка сурдопедагогов, Наталия Федоровна Засенко, дети с нарушениями слуха, межпредметные взаимосвязи, эффективность профессионального образования.

Постановка проблеми. Швидке поширення процесу інтеграції в Україні зумовлює потребу у якісній підготовці майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання, адже сучасний етап розвитку суспільства характеризується переосмисленням прав дітей з особливими освітніми потребами на навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Передбачене вдосконалення освіти дітей з особливими освітніми потребами вимагає одночасно їхньої психологічної та соціальної реабілітації, що дасть можливість безперешкодно жити у суспільстві.

Однією із категорій дітей з особливими освітніми потребами, яким притаманний своєрідний процес розвитку, є діти із порушеннями слуху. Тому, на сучасному етапі розвитку спеціальної освіти в Україні постає потреба в суттєвому оновленні змісту і методичного забезпечення фахівців-сурдопедагогів до роботи в нових умовах, поставлені високі вимоги до якості підготовки вчителів-дефектологів (сурдопедагогів). Спеціальна вища освіта має

підготувати педагога до роботи в нових умовах, ґрунтуючись при цьому на ретельному вивченні вітчизняного досвіду.

Аналіз останніх досліджень. Методологічні засади підготовки вчителів-дефектологів розкрито у наукових працях О. Мартинчук, С. Миронової, Ю. Пінчук, О. Потапенко, Л. Руденко, В. Синьова, О. Супруна, М. Шеремет та ін. Ґрунтовні дослідження історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку сурдопедагогіки як окремої галузі вітчизняної дефектології в цілому та певних напрямів спеціальної освіти, зокрема, висвітлюються в численних наукових працях українських вчених (І. Єременко, Н. Засенко, С. Кульбіда, Л. Фомічова, М. Ярмаченко та ін.). Водночас спеціальних досліджень наукової діяльності видатних українських сурдопедагогів досить мало. Це й обумовило вибір теми дослідження, **метою** якого є вивчення внеску Наталії Федорівни Засенко у розбудову вітчизняної системи підготовки сурдопедагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка вчителів-сурдопедагогів в Україні розпочалася з 1908 р., а саме з відкриттям Фребелівського жіночого педагогічного інституту в м. Києві. Засновником і першим директором цього інституту був професор І. Сікорський, завідувач кафедри психіатрії і неврових хвороб Київського університету св. Володимира [8, с. 32].

Збільшення кількості спеціальних шкіл-інтернатів для глухонімих, сліпих і розумово відсталих дітей гальмувалося браком спеціальних педагогів, тому Міністерство освіти УРСР, враховуючи потреби спеціальних шкіл, Постановою від 11 липня 1944 року № 137 розпочало підготовку олігофренопедагогів, сурдопедагогів та тифлопедагогів спочатку на дефектологічному відділі Київського учительського інституту, а наказом № 118 від 5 травня 1946 року Міністерства вищої освіти УРСР підготовка спеціальних кадрів відбувається на дефектологічному факультеті Київського педагогічного інституту імені О. М. Горького на мовно-літературному та природничо-географічному відділах [10, с. 72]. На одному із таких відділів навчалася Наталія Федорівна Засенко (1928-2004 рр.), який закінчила в 1950 р. у складі першого випуску фахівців-дефектологів. Тут вона розпочала викладацьку діяльність та була одним із організаторів становлення дефектологічного факультету та створення фахових кафедр, стала доцентом, а згодом і керівником єдиної в Україні кафедри сурдопедагогіки і логопедії, якою завідувала близько 20 років [1, с. 38].

Сьогодні як і раніше перед спеціальними загальноосвітніми закладами для дітей із порушеннями слуху постає завдання

підвищення якості навчально-виховного процесу та його результативності. Ще Н. Засенко у своїх дослідженнях зазначала, що якість підготовки учнів з порушеннями слуху залежить від багатьох чинників: кого навчаємо, чому навчаємо, якими методами та засобами спілкування користуємося і, нарешті, хто навчає [6, с. 225].

У роботі із сучасними студентами необхідно формувати їхнє бажання пов'язувати своє майбутнє з педагогічною професією і готовність толерантно сприймати дітей з особливими освітніми потребами, які у зв'язку із розвитком в Україні інклюзивної освіти мають адаптуватися в загальноосвітнє середовище. Відтак, майбутній сурдопедагог повинен добре знати останнє слово науки і техніки з проблем порушення слуху та його профілактики, удосконалювати і поглиблювати свої знання з педагогічної класифікації дітей з порушеннями слуху, розуміти важливість використання мови жестів у процесі навчання даної категорії дітей.

За переконаннями Н. Засенко, важливим у підготовці сучасного вчителя є формування творчих здібностей, нетрадиційного підходу до розв'язання проблем, що виникають у процесі педагогічної діяльності, досить вагомого значення набуває фахова підготовка сурдопедагога та його педагогічна майстерність. Тому, виступаючи у 1993 році на звітній науковій конференції викладачів Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Н. Засенко, разом із своїми колегами, зазначала, що працюючи зі студентами вони намагаються підготувати такого спеціаліста, який би компетентно вивчав, діагностував та прогнозував розвиток дітей із порушеннями слуху, при цьому адекватно оцінював їхні здібності та можливості; ґрунтовно володів методикою виховання і навчання цієї категорії дітей в умовах різних типів навчальних закладів, прийомами та способами їхньої соціальної адаптації та мав би високу якість академічної і загальнонаукової освіти [2, с. 294].

На думку Н. Засенко, не менш важливим у підготовці сурдопедагогів є успішне і якісне засвоєння ними теоретичних курсів за рахунок тісних міжпредметних взаємозв'язків, зокрема, це стосується, з одного боку, встановлення зв'язків між предметами дефектологічного циклу та всіма іншими навчальними предметами, а з другого – циклу спеціальних предметів. Саме тому методична комісія факультету до складу якої входили викладачі-дефектологи та представники інших кафедр, вивчали зміст та методику викладання певних циклів і наслідки вивчення обговорювалися на розширених Радах факультету [4, с. 101]. Це в свою чергу допомагало викладачам інших кафедр при читанні курсів загальноосвітніх дисциплін

враховувати специфіку підготовки студентів факультету, а викладачам-дефектологам використовувати відповідні загальнотеоретичні положення. Особливого значення набували міжпредметні зв'язки серед циклу фахових дисциплін. А для встановлення таких зв'язків викладачі спеціальних кафедр проводили аналіз змісту навчального матеріалу, що було передбачене програмами з усіх спеціальних предметів, і колективно обговорювали його. Це допомагало не лише уникнути дублювання і зайвого повторення, а й визначити питому вагу і напрям при вивченні суміжних чи подібних тем з різних курсів. Саме така організація навчання давала можливість підготувати дійсно кваліфікованого спеціаліста, який зміг би вирішити будь яку задачу, поставлену перед ним.

Це питання є актуальним і сьогодні адже студенти за період навчання мають оволодіти професійними компетентностями, які прописані в проекті Стандарту вищої освіти України. Зокрема, за першим (бакалаврським) рівнем, ступенем бакалавра, з галузі знань 01 Освіта, спеціальність 016 Спеціальна освіта (2017 р.) випускники зможуть застосовувати психолого-педагогічні, корекційно-методичні та фахові знання; здійснюватимуть освітньо-корекційний процес з урахуванням психофізичних, вікових особливостей та індивідуальних освітніх потреб осіб з порушеннями розвитку в спеціальних та інклюзивних закладах. Одночасно зможуть застосовувати знання з основних видів і технологічних підходів до планування власної професійно-корекційної діяльності відповідно до порушень психофізичного розвитку та зможуть використати знання про психологічні механізми навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації та інтеграції особистості з порушеннями психофізичного розвитку.

Поряд із вдосконаленням змісту та методики навчання студентів кафедра сурдопедагогіки і логопедії збирала відгуки та побажання випускників факультету, які давали позитивну оцінку рівня теоретичної та методичної підготовки, одержаної в інституті, одночасно зазначаючи як суттєвий недолік недостатню кількість практичних занять, різних видів педагогічної практики та практичної скерованості спеціальних методик [5, с. 204]. Це зобов'язувало викладачів кафедри вносити суттєві зміни у характер практичної підготовки студентів, посилюючи увагу до формування спеціальних практичних умінь і навичок. Одночасно реалізуючи основні пункти тогочасного «Закону про освіту», кафедра виходила на прями зв'язки з усіма спеціальними школами для глухих і слабочуючих дітей в

Україні та вивчала їх забезпечення сурдопедагогічними кадрами, визначала потребу у таких кадрах на найближчі 5-10 років. Використання подібної практики в наш час мало б позитивні наслідки для якісної підготовки студентів та гарантувало б забезпечення робочими місцями майбутніх корекційних педагогів.

Будучи талановитим педагогом Н. Засенко займалася розробкою навчальних планів, програм для дефектологічних факультетів країни, розробкою методичних рекомендацій для роботи із дітьми з порушеннями слуху та створенням підручників з української мови. Вона підготувала перший навчальний посібник «Основи сурдопедагогіки», який вийшов друком в 1990 р. В представленому посібнику автор зробила спроби висвітлити в систематизованому вигляді найважливіші питання сурдопедагогічної теорії й практики відповідно до тогочасної програми з цієї дисципліни.

У вступі до посібника Н. Засенко зауважувала: «що успіх в оволодінні студентами теоретичними знаннями й необхідними практичними вміннями значною мірою залежить від наявності навчально-методичної літератур» [7, с. 4], а до появи вище згаданого навчального посібника студенти змушені були самостійно опрацьовувати окремі розрізнені матеріали за різними джерелами і при вивченні кожної теми, що в свою чергу викликало значні труднощі та забирало багато часу. При підготовці кожного розділу автор використовувала спеціальну літературу, передовий педагогічний, а також нові наукові відомості в галузі оториноларингології, що стосувалися причин виникнення порушень слуху у дітей та їхньої профілактики. Тому матеріал з більшості тем включав короткі історичні відомості, що допомагали створити цілісне уявлення про розвиток і здобутки сурдопедагогічної теорії та практики.

Викладаючи дисципліну «Сурдопедагогіка» Н. Засенко орієнтувалася на ті складні педагогічні функції, які в майбутньому зможе використати випускник вузу, який буде працювати із дітьми з порушеннями слуху. Тому вона умовно (для зручності розгляду) виділяла такі функції: навчальну, виховну, розвиваючу, контролюючу, діагностичну, комунікативну [3].

Зокрема, якщо говорити про навчальну функцію, то в процесі вивчення сурдопедагогіки студенти одержують значний обсяг знань із загальних основ сурдопедагогіки, дидактики, теорії виховання, організації життя і діяльності учнів в спеціальних закладах, планування роботи та діяльності дорослих осіб із порушеннями слуху. Саме тому у процесі вивчення дисципліни у студентів

формуються певні практичні уміння спілкуватися з цією категорією осіб.

Також Н. Засенко зазначала, що «зміст кожного розділу спеціальної педагогіки має виховний характер, тому що тут є можливість показати студентам досягнення сурдопедагогічної теорії, внесок українських вчених у розробку актуальних проблем, формувати оптимістичні погляди майбутніх сурдопедагогів на можливості всебічного розвитку осіб з порушеннями слуху» [6, с. 230].

Методика викладання цієї дисципліни сприяє розвитку розумових операцій у студентів. Тому, Н. Засенко зазначала, що «окрім загальноприйнятого ознайомлення студентів з планом лекцій, можна практикувати самостійне складання студентами плану прослуханої лекції (поетапно чи в кінці). Це зобов'язує студентів уважно слухати, свідомо сприймати, аналізувати сприйняте; аналізувати не лише зміст, характер та обсяг сприйнятої інформації, а й методику викладача, давати узагальнюючу оцінку його педагогічної майстерності» [3, с. 60]. Ця вимога Н. Засенко повністю відповідає сучасним принципам організації самостійної роботи студентів.

Ще раз хочемо підкреслити талант видатного сурдопедагога використовуючи цитату із статті М. Кот «Сурдопедагог з чистою совістю», присвяченій пам'яті педагога-дефектолога Н. Ф. Засенко, де зазначається: «Наталія Федорівна, одна із небагатьох сурдопедагогів, була наділена аналітичним розумом, мистецтвом спілкування з оточуючими, сповна віддавала свою душу і серце вихованню студентської молоді. Вона уміла відкривати щось таке в душі людській, що давало наснагу розуміти їх долю в усіх її проявах, шукати відповіді на турботливі питання: "...як допомогти дитині в подоланні її психофізичних труднощів, сприяти розвитку потенційних сил дитини, формувати пізнавальну активність, свідомість, розвивати її мову і мислення?" Бо вона, невичерпна протягом довготривалого процесу навчання і виховання, постає рушійною силою зростання кожної дитини» [9, с. 93].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз теоретичних джерел дозволив встановити вагомий внесок Н. Засенко у побудову ефективної системи підготовки майбутніх сурдопедагогів, який і в наш час є актуальним у формуванні компетентностей фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта. Подальші розвідок можуть зосереджуватись на аналізі праць Н. Засенко, у яких висвітлено особливості викладання предметів природничого циклу в спеціальних закладах для дітей із порушеннями слуху.

Бібліографія

1. Вчитель учителів: Пам'яті Н. Ф. Засенко (1928-2004). (2004). *Дефектологія*, 4, 38-39.
2. Гроза, Є. П. (1994). Новий підхід до підготовки сурдопедагогів в умовах університету. *Наукові записки: Матеріали звітно-наукової конференції викладачів Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за 1993 рік*. Київ: УДПУ, 293-295.
3. Засенко, Н. (2002). Роль курсу спеціальної педагогіки у процесі підготовки майбутніх сурдопедагогів. *Вісник: Збірник наукових статей викладачів, докторантів, аспірантів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 2, 59-61.
4. Засенко, Н. Ф. (1975). Міжпредметні взаємозв'язки – необхідна умова поліпшення якості підготовки вчителя-дефектолога. *Проблема удосконалення навчального процесу в педагогічному вузі*. Київ, 100-102.
5. Засенко, Н. Ф. (1992). Удосконалення підготовки сурдопедагогічних кадрів в Україні. *Наукові записки: Матеріали звітно-наукової конференції викладачів Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за 1991 рік*. Київ: УДПУ, 204-205.
6. Засенко, Н. Ф. (2004). Функції курсу спеціальної педагогіки у процесі підготовки майбутніх сурдопедагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №19. Корекційна педагогіка та психологія: Зб. наукових праць*, 1, 225-237.
7. Засенко, Н. Ф. (1990). *Основи сурдопедагогіки*. Київ: КДП.
8. Ковальчук, Ж. М. (2017). Становлення та розвиток спеціальної освіти в Україні: історичний огляд. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць*, 33, 31-36.
9. Кот, М. З. (2010). Сурдопедагог з чистою совістю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць*, 16, 92-95.
10. Потапенко, О. М. (2012). Становлення та розвиток теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття. *Логопедія*, 2, 72-77.

References

1. Vchitel' uchiteliv: Pam'jati N. F. Zasenka (1928-2004). (2004). *Defektologija*, 4, 38-39. [in Ukrainian].
2. Groza, Є. P. (1994). Novij pidhid do pidgotovki surdopedagogiv v umovah universitetu. *Naukovi zapiski: Materiali zvitno-naukovoï konferencii vikladachiv Ukraïns'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu im. M. P. Dragomanova za 1993 rik*. Kiïv: UDPU, 293-295. [in Ukrainian].
3. Zasenka, N. (2002). Rol' kursu special'noï pedagogiki u procesi pidgotovki majbutnih surdopedagogiv. *Visnik: Zbirnik naukovih statej vikladachiv, doktorantiv, aspirantiv Nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni M. P. Dragomanova*, 2, 59-61. [in Ukrainian].
4. Zasenka, N. F. (1975). Mizhpredmetni vzaemozv'jazki – neobhidna umova polipshennja jakosti pidgotovki vchitelja-defektologa. *Problema udoskonalennja navchal'nogo procesu v pedagogichnomu vuzi*. Kiïv, 100-102. [in Ukrainian].
5. Zasenka, N. F. (1992). Udokonalennja pidgotovki surdopedagogichnih kadriv v Ukraïni. *Naukovi zapiski: Materiali zvitno-naukovoï konferencii vikladachiv Ukraïns'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu im. M. P. Dragomanova za 1991 rik*. Kiïv: UDPU, 204-205. [in Ukrainian].
6. Zasenka, N. F. (2004). Funkcii kursu special'noï pedagogiki u procesi pidgotovki majbutnih surdopedagogiv. *Naukovij chasopis NPU imeni M. P. Dragomanova*. Serija №19. Korekcijsna pedagogika ta psihologija: Zb. naukovih prac', 1, 225-237. [in Ukrainian].
7. Zasenka, N. F. (1990). Osnovi surdopedagogiki. Kiïv: KDPI. [in Ukrainian].
8. Koval'chuk, Zh. M. (2017). Stanovlennja ta rozvitok special'noï osviti v Ukraïni: istorichnij ogljad. *Naukovij chasopis Nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni M. P. Dragomanova*. Serija 19: Korekcijsna pedagogika ta special'na psihologija : zb. nauk. prac', 33, 31-36. [in Ukrainian].
9. Kot, M. Z. (2010). Surdopedagog z chistuju sovistju. *Naukovij chasopis NPU imeni M.P.Dragomanova*. Serija 19. *Korekcijsna pedagogika ta special'na psihologija*. Zb. naukovih prac', 16, 92-95. [in Ukrainian].
10. Potapenko, O. M. (2012). Stanovlennja ta rozvitok teorii i praktiki pidgotovki logopedichnih kadriv v Ukraïni u drugij polovini XX stolittja. *Logopedija*, 2, 72-77. [in Ukrainian].

Khrypun D. M. Nataliia Fedorivna Zasenka's contribution to the development of domestic system of training of teachers of the deaf. The

article reveals the peculiarities of the training of future special educators, describes creative input of the outstanding specialist-special education teacher Nataliia Fedorivna Zasenko and generalizes her contribution to the development of the system of training surdo pedagogues. One of the many positive reviews about the activities of the outstanding teacher is given, which became an example for many modern special education teachers. The emphasis is placed on the fact that future professionals should tolerate hearing impaired children. In doing so, they must be able to use in practice all previously acquired knowledge and strive for self-improvement. It is emphasized that in order to communicate with this category of children, future surdo pedagogues must have a command of sign language. It has been demonstrated that training of a qualified specialist is relevant in our time too, in particular, some of the main professional competencies of a future correctional teacher are given.

The article analyzed the first on the territory of Ukraine textbook «Fundamentals of surdopedagogy», authored by N. Zasenko, where systematized theoretical material was presented, which greatly facilitated the students' work in preparation for classes. A brief analysis of one of the special subjects of the author of the book – «Surdopedagogy» is given.

This course of study is inextricably linked with others and is called upon to carry out teaching, educational, developing, controlling and other functions directed at qualitative training of a future surdo pedagogue who, working with children with hearing impairments, is ready to bring benefits to society using all their knowledge, obtained during the training.

Key words: training of surdo pedagogues, Nataliia Fedorivna Zasenko, children with hearing impairments, interdisciplinary interrelations, efficiency of vocational education.

Отримано 04.03.2019